

МОНОРОЗМІРНІ ФОРМИ В СИЛАБІЦІ СХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ПОЕТІВ 80-х РОКІВ ХІХ СТОЛІТТЯ (МЕТРИКА І РИТМІКА)

Оксана Любімова. Монорозмірні форми в силабіці східноукраїнських поетів 80-х років ХІХ століття (метрика і ритміка)

У статті розглянуто східноукраїнську поезію у зрізі метрики та ритміки. В означене десятиріччя поети апробували великий пласт силабічних розмірів (21,3%). У сегменті монорозмірного складочисельного віршування (26,7% від загальної кількості усіх силабічних текстів періоду) превалювали 10-складовики, 14-складові форми та 8-складовики. Автори застосували також „кольцовський” п'ятискладовик, 6-складовик, 12-складовий силабічний вірш та 13-складовик. Поодинокими були спроби використання семискладової будови вірша і 9-складовика.

Ключові слова: версифікація, силабіка, метрика, ритм, віршовий розмір, клаузула.

Оксана Любімова. Моноразмерные формы в силлабике восточноукраинских поэтов 80-х годов ХІХ века (метрика и ритмика)

В статье рассмотрена восточноукраинская поэзия с точки зрения метрики и ритмики. В данном десятилетии поэты апробировали значительный пласт силлабических размеров (21,3%). Среди моноразмерного силлабического стихосложения (26,7% от общего количества всех силлабических текстов периода) преобладали 10-сложники, 14-сложные формы и 8-сложники. Авторы применили также „кольцовский” пятисложник, 6-сложник, 12-сложный силлабический стих и 13-сложник. Единичными были попытки использования семисложного строения стиха и 9-сложника.

Ключевые слова: стихосложение, силлабика, метрика, ритм, стихотворный размер, клаузула.

Oksana Lyubimova. Monometric Forms in Syllabics of East Ukrainian Poets of 1880s (Metrics and Rhythmics)

The article deals with the East Ukrainian poetry in regards of metrics and rhythmics. The poets tested a vast array of syllabic metres (21.3 %) over the mentioned decade. Metrical lines of ten, fourteen and eight syllables dominated the segment of monometric syllabic-numerical structures (26.7 % of total amount of syllabic texts of the given time interval). The authors also resorted to 'koltsovs'kyu' pentasyllabic structure, hexasyllabic structure, syllabic verse of 12 syllables and 13-syllable verse. There were isolated instances of verses with schemes of 7 and 9 syllables.

Key words: versification, syllabics, metrics, rhythm, metre, clause.

Версифікація східноукраїнських поетів 80-х років ХІХ століття досліджена недостатньо. У сучасному вітчизняному літературознавстві на сьогодні є лише окремі праці, у яких принагідно розглянуто українські фольклорні та літературні поетичні форми окресленого періоду, зокрема, це відомі дослідження Г. Сидоренко „Від класичних нормативів до верлібру” (1980) і Н. Костенко „Українське віршування ХХ століття” (1993, перевид. – 2006), а також статті та посібники про віршування окремих поетів означеного десятиліття [22; 23; 24]. Спеціальний розгляд версифікації цілого пласту письменників окремого періоду підсумував би загальну картину особливостей віршованих форм української поезії останніх десятиріч ХІХ століття.

Окрема розмова про східноукраїнську поезію обумовлена різними умовами її розвитку у Східній та Західній Україні. І. Франко у 1881 році, ведучи мову про „Історію слов'янських літератур” О. Пипіна, зазначав: „Ми мусимо згодитися з автором в тім, що помимо єдності українського племені, все-таки поодинокі його часті від віків жили й живуть серед дуже відмінних впливів, через що й прояви письменства в тих частях далеко не схожі з собою по духу, напрямку, а навіть і формі” [31, т. 26, с. 116].

80-і роки ХІХ століття знаменували період значної творчої активізації української поезії і були новим етапом у її розвитку. Поезія 80-х стала „трибуною” активного громадського життя, у царині якої відбувалося виголошення ідей національної й соціальної перебудови суспільства та нових естетичних принципів. Триває епоха „великого” реалізму. Зберігаючи все ще елементи романтизму, український реалізм розпочинає дослідження соціальних і психологічних проблем.

Настає час потужної реорганізації в розвитку української поезії, час небувалого злету нової творчої думки вітчизняних поетів. Поступово залишаються у минулому постулати про „етнографічний реалізм” та вирізьблюються засади „тенденційної” літератури, яка набуває певного досвіду (який мав місце ще у попереднє десятиліття) на шляху поетичних набутків та нових пошуків світової, передусім європейської поезії.

Чисельно доробок українських поетів окресленого періоду є незрівнянно більшим, аніж масив поетичних творів попередніх етапів. До такого своєрідного творчого „вибуху” причетні кілька

десятків авторів, загалом, і ті, що постали на поетичному ґрунті раніше, – П. Куліш, М. Старицький, О. Кониський, Я. Щоголів, В. Мова-Лиманський та ін. Разом з тим, на літературній стежині творять митці – Б. Грінченко, В. Самійленко, П. Грабовський, І. Манжура, Олена Пчілка, Дніпрова Чайка, Л. Глібов, М. Черняхівський, Одарка Романова, К. Білиловський, М. Кононенко, Г. Кернеренко, А. Бобенко, Я. Жарко, П. Залозний. Вершиною бурхливого розвитку української літератури зазначеного десятиліття стає поява перших творів Лесі Українки.

Збагачення поезії, природно, відбилося і на рівні форми, зокрема, щодо метрики та ритміки. Українські автори окресленого десятиліття продемонстрували доволі майстерне володіння віршуванням. У 1880 – 1889 роках поети надавали перевагу силабо-тоніці (75,4%), однак незважаючи на порівняно низький відсоток використання складочисельного вірша (21,3% від усієї поетичної продукції східноукраїнських поетів окресленого періоду), автори Східної України застосували великий пласт різноманітних силабічних розмірів.

У творчості Петра Залозного (Петруся) частка силабічних творів була найбільшою, цей масив характерний для 79% поетичної продукції автора 80-х років. 66,6% силабіки фіксуємо у поезії Одарки Романової. Половині творчості Якова Жарка також властива силабічна будова (53,3%). Подібну картину спостерігаємо й у поезіях Дніпрової Чайки – 50%. Решта поетичних творів українських митців, створених силабічним віршуванням, у процентному відношенні виглядають так: Леся Українка – 35,7%, Мусій Кононенко – 35%, Василь Мова – 33,3%, Іван Манжура – 29,4%, Андрій Бобенко (Бібік) – 23%, Грицько Кернеренко – 20%, Леонід Глібов – 16,6%, Олександр Кониський – 13,3%, Михайло Старицький – 13%, Яків Щоголів – 12%, Пантелеймон Куліш – 10%, Кесар Білиловський – 9%, Борис Грінченко – 8,5%, Олена Пчілка – 5,8%.

Для детальнішого розгляду складочисельного вірша східноукраїнських авторів зупинимося на монорозмірних творах, що становлять 26,7% від загальної кількості усіх силабічних текстів періоду.

В українській поезії доволі відчутними є спільні риси між силабічною та силабо-тонічною системами віршування. Чимало творів можна трактувати як з боку силабо-тоніки, так і з боку силабіки. Відома дослідниця української версифікації Н. Чамата пише, що „акцентна система з яскраво вираженою хорейною тенденцією, яка наростає на середину XIX ст., дає підстави трактувати деякі написані 8-складовим розміром вірші як проміжну форму між силабікою та силабо-тонікою” [32, с. 266].

Попри те, що у 80-х роках XIX століття практика володіння мистецтвом силабічного і силабо-тонічного вірша в українських поетів була вже досить відшліфованою і „якісною”, все ж взаємовпливи двох систем інколи є доволі відчутними. Силабічний вірш кінця XIX століття набув сильної тонізації, оскільки відчуття силабо-тонічного ритму на той час в українських авторів вже було повністю сформоване. Однак, деякі спроби створити власне „силабо-тонічні” поезії, все ж залишилися невдалими і ми маємо підстави підходити до них з позиції силабіки (насамперед, це тонізовані силабічні вірші за дольниковим принципом з доволі відчутним дактилічним ритмом). Особливо, це помітно у поетичній творчості Одарки Романової, П. Залозного, Я. Жарка, Г. Кернеренка, А. Бобенка, М. Кононенка.

Твори, будова рядків яких досить близька до дольникового вірша, це насамперед, 10-складовики (найчастіше зі схемою 5 + 5). Саме на такі поезії припадає „левова” частка. Ними укладено 28,5% від кількості усіх монорозмірних творів і 7,6% від усього пласту силабічної продукції.

10-складовик використали у своєму поетичному доробку П. Залозний, Леся Українка, Олена Пчілка, Б. Грінченко та О. Романова. Застосовуються декілька варіантів 10-складовика: „класичний” – 10-складові рядки, поділені цезурою навпіл – 5 + 5 (зазначена схема властива для 41,6% від усіх 10-складовиків здебільшого з парним римуванням), фіксуємо такі вірші у творчості Олени Пчілки („Калина”, „На стріванні”, обидва – 1886), Лесі Українки (другий розділ поеми „Русалка”, 1887 та поезія „Вечірня година”, 1889), П. Залозного („Ішла недоля степом-лугами”, 1884, „В парі”, 1886); 5-складові рядки-колони (33,3% від усіх 10-складовиків) знаходимо у П. Залозного („Спомин”, 1886); 10-складовики зі схемою 4 + 6 (25% від усіх 10-складовиків) застосували П. Залозний („Жито жала вродлива дівчина...” та „Умовилась з козаком дівчина...”, обидва – 1885) і Б. Грінченко (віршована казка „Маруся та князенко”, 1889).

У згадуваних 10-складовиках зі схемою (5 + 5) × 2 повністю витриманий „правильний” цезуровий поділ 5 + 5, відсоток хорейзованих рядків, приміром, у „Калині” О. Пчілки становить 79%, у вірші П. Залозного „В парі” – 75%, а у творі „Ішла недоля степом-лугами” лише 25%.

Як уже зазначалось, у 10-складовиках дуже помітною є тенденція до тонізації з доволі відчутним дактилічним ритмом. Так, частка рядків „правильного” Д4 цу 1 (у творах з будовою (5+5) × 2) коливається в межах 71% – 75%. І лише у вже згадуваному творі П. Залозного вона на

порядок менша – 25% рядків.

У „Калині” О. Пчілки рядки 4-іктного дольника на дактилічній основі досить чітко викристалізуються. Це добре відчутно на прикладі цього „шматка” названої поезії:

<i>Влітку червоні мала коралі</i>	└┌┌└┌ └┌┌└┌	Д4цу1
<i>Так вони шату їй оздобляли!</i>	└┌┌└┌ └┌┌└┌	Д4цу1
<i>Наче дівчина так чепурилась,</i>	└┌┌└┌ └┌┌└┌	Д4цу1
<i>В зеркало наче – в воду дивилась...</i> (14, с. 46).	└┌┌└┌ └┌┌└┌	Д4цу1

У пісні О. Пчілки „На стріванні” фіксуємо 46% дольникових рядків, відсоток хореїзації також 46. Авторка повністю зберегла цезуровий поділ рядків 5 + 5.

Досить тонізованим 10-складовиком зі схемою (5 + 5) × 2 укладено поезію „Весна і Осінь” (1887) Одарки Романової. У вірші доволі відчутною є тенденція до трискладового силабо-тонічного ритму Д4 цу 1 переважно з жіночою цезурою після 5-го складу. Усі клаузули у творі жіночі. Наведемо зразок поезії:

<i>Дощик весняний з хмарочки летється,</i>	└┌┌└┌ └┌┌└┌
<i>Глянеш, і сонечко зараз сміється.</i>	└┌┌└┌ └┌┌└┌
<i>Мати дитину як пригорнула,</i>	└┌┌└┌ └┌┌└┌
<i>Зараз дитина горе забула</i> (15, с. 48 – 49).	└┌┌└┌ └┌┌└┌

80% рядків безсумнівно мають будову „правильного” Д4 цу 1. У поезії лише один рядок який порушує тонізовану „ідилію” тексту (5-й). А в другому рядку цезуровий поділ 6 + 5 дає повноцінний ритм чотиристопоного дактиля:

<i>Дощик весняний з хмарочки летється,</i>	– 2 – 1 – 2 – 1
<i>Глянеш, і сонечко зараз сміється.</i>	– 2 – 2 – 2 – 1
<i>Мати дитину як пригорнула,</i>	– 2 – 1 – 2 – 1
<i>Зараз дитина горе забула</i> (15, с. 48 – 49).	– 2 – 1 – 2 – 1

Отже, маємо дуже тонізований силабічний вірш із дольниковим ритмом. Усі силабічні ритмотворчі елементи в основному витримано (ізосилабізм). Жіночі клаузули і парне римування, місце та характер цезури дають нам підстави підходити до цієї поезії з позицій силабіки.

Однак експериментували з тонізацією силабічних розмірів за дольниковим принципом східноукраїнські автори 80-х років не першими. Помітна тенденція до дактилізації вже була у творах поетів Східної України у 30-і роки ХІХ століття. Безсумнівно, що виникала вона під російським впливом (приміром, у Державіна, поезія „Снегір”). До подібних експериментів вдавалися ще Л. Боровиковський, М. Костомаров, О. Бодянский, А. Метлинський тощо. Приміром, у Л. Боровиковського знаходимо твір „Заманка”, який за своєю будовою є тонізованим силабічним віршем із помітною тенденцією до дактилізації і має форму 4-іктного дольника зі змінною анакрузою. Поезія є досить близька за будовою до вірша О. Романової „Весна і Осінь”.

Порівняймо:

<i>Ми не бажаєм срібла ні злата;</i>	– 2 – 1 – 2 – 1
<i>Танці та пісні – наша охота;</i>	– 2 – 1 – 2 – 1
<i>Нащо нам срібло ? – Хвилі біліші;</i>	– 2 – 1 – 2 – 1
<i>Нащо нам злото ? – Піски жовтіші</i> (2, с. 68).	– 2 – 2 – 1 – 1

Щодо Лесиних 10-складовиків, то дослідник творчості поетеси Б. Бунчук зазначає, що „панівна акцентна форма рядка (└┌┌└┌||└┌┌└┌) у „Русалці” становить 26,5%, у „Вечірній годині” – 43,8%. Інші, найчастіше використовувані акцентні форми у „Русалці” (└┌┌└┌||└┌┌└┌ та └┌┌└┌||└┌┌└┌) у другому творі, навпаки малопродуктивні...” [22, с. 4].

Силабічні вірші у формі коротких 5-складових рядків-колон на дактилічній основі (Д2) фіксуємо у творчості П. Залозного (Петруся). У поезіях спостерігаємо високий рівень тонізації. Так, у вірші „Умова” частка силабо-тонічних рядків становить 68%, у зимній мелодії „Морозко” – 67,5%, у творі „Дивують люде...” (1884) – 59%. У поезії „Спомин” (1886) спостерігаємо непослідовну тонізацію, із 24 рядків тексту – половина написана Д2, половина – Я2. Петрусів п’ятискладовик виглядає так:

<i>Ой не зіхось-же,</i>	┌┌┌└┌	Д2	5
<i>Місяцю ясний,</i>	└┌┌└┌	Д2	5
<i>Не врази серця,</i>	┌┌└└┌	Д2	5
<i>На віки згасни!...</i> (6, с. 22).	┌└┌└┌	Я2	5

Імітацію вірша сербських юнацьких пісень спробували відтворити Б. Грінченко та П. Залозний у

своїх 10-складовиках зі схемою 4 + 6 (7% від усіх монорозмірних віршів періоду). На думку М. Гаспарова, сербський десятискладовик походить від гіпотетичного загальнослов'янського речитативного вірша, в епічних розмірах якого використовувалася цезура, що поділяла рядок на дві нерівні частини у десятискладовому вірші – на 4 + 6. Науковець пише: „В обох мовах (йдеться про сербську і болгарську мови. – О. Л.) почала слабко намічатися тенденція до тонізації вірша, до врегульованого розташування наголосів: у сербському 10-складовику вони тяжіють до хорейного ритму (наголоси на непарних складах з'являються утрічі частіше, ніж у парних)...” [26, с. 21].

Так, у Грінченковій казці „Маруся та князенко” (Покинута в лісі дівчина) відсоток хорейзованих рядків аж 99, проте вже на початку твору знаходимо „збій” ритму – у другому рядку бракує одного складу, схема – 4 + 5 (*А в нього ж то дочка Маруся* ⊥⊥⊥||⊥⊥⊥⊥). Усі клаузули жіночі.

У згадуваних 10-складовиках Петруся рівень хорейзованих рядків нижчий: у творі „Умовилась з козаком дівчина...” – 60%, у вірші „Жито жала вродлива дівчина...” – 79%. Ось як виглядає наслідування сербських юнацьких пісень у формі 10-складового силабічного вірша. Для прикладу наведемо фрагмент останньої поезії:

<i>Жито жала вродлива дівчина</i>	⊥⊥⊥ ⊥⊥⊥⊥⊥ 10 (4+6)
<i>Срібним серпом, злотою рукою;</i>	⊥⊥⊥ ⊥⊥⊥⊥⊥ 10 (4+6)
<i>А як сонце навполудень стало,</i>	⊥⊥⊥ ⊥⊥⊥⊥⊥ 10 (4+6)
<i>Заспівала хороша дівчина...</i> (6, с. 20).	⊥⊥⊥ ⊥⊥⊥⊥⊥ 10 (4+6)

Друге місце за вживанням посідає коломийковий 14-складовик зі схемою $(8 + 6) \times 2$ (21,4% від монорозмірних віршів і 5,7% від усіх силабічних творів окресленого десятиліття). До фольклорного віршування тяжіли майже всі поети зазначеного періоду, окрім Л. Глібова та В. Мови. Лише елементи 14-складовика використала у своїй силабічній поліметричній композиції Олена Пчілка.

Найбільшою „прихильницею” коломийкового 14-складовика зі схемою $(8 + 6) \times 2$ була Одарка Романова. Названий розмір властивий 44,4% усього поетичного масиву авторки. 14-складовик фіксуємо у таких творах поетеси: „До моєї музи”, Думка („Прилетіла літня нічка, в небі зорі сяють...”), Думка („Ой Дніпро мій синеокій, глянь мені ти в очі...”) і „Сватання Мороза” (Зимня казка, 1887). Рядки з цезуровим поділом 4 + 4 у 8-складових групах переважно витримуються. Рівень хорейзації у віршах коливається в межах 43 – 66,6%. У творі „Сватання Мороза” хорейзація рядків становить 47,6%. Наведемо для прикладу фрагмент казки:

<i>Сидів старий рик у хаті, дочки на ослоні.</i>	⊥⊥⊥⊥ ⊥⊥⊥ ⊥⊥⊥⊥⊥
<i>– Дивись, дивись, мій батеньку, які гарні коні!</i>	⊥⊥⊥⊥ ⊥⊥⊥ ⊥⊥⊥⊥⊥
<i>Білі хвости, білі гриви вітер розвиває,</i>	⊥⊥⊥⊥ ⊥⊥⊥ ⊥⊥⊥⊥⊥
<i>А дід сивий із саночок білих вилізає</i>	⊥⊥⊥⊥ ⊥⊥⊥ ⊥⊥⊥⊥⊥

(15, с. 51).

Коломийковий розмір зі схемою $(8 + 6) \times 2$ з парним римуванням застосував І. Манжура. У поезіях із 14-складовою будовою рядків автор в основному витримує „правильний” цезуровий поділ 8-складових віршів/піввіршів (4 + 4), однак фіксуємо й інші варіанти. Так, у казці „Злидні” частка з цезуровим поділом 5 + 3 сягає 16%, а 3 + 5 – 4%, у вірші „Ой чом мені молодому...” 10% припадає на цезуровий поділ 3 + 5 і 5% на 5 + 3. В обох поезіях усі клаузули жіночі. Рівень хорейзації рядків у першому становить 88%, у другому вірші – 85%.

У поезії А. Бобенка „Не стою я під липою ввечері надворі...” (1885), якому також властива 14-складова будова зі схемою $(8 + 6) \times 2$, цезуровий поділ рядків 4 + 4 у 8-складовій частині витримано на 100%. Співзвуччя у тексті жіночі. Хорейзація рядків сягає 60%.

Не минули коломийкового розміру у своєму поетичному доробку Б. Грінченко у вірші „Колись було” (1883) і Я. Жарко у творі „Братки або Іван та Марія” (1885). В обох поезіях здебільшого фіксуємо цезуровий поділ рядків 4 + 4, інколи зустрічаємо 5 + 3 або 3 + 5, рідко 6 + 2. Усі клаузули жіночі.

Народнопісенний 8-складовик посідає третє місце, ним витримано 14,2% від усіх монорозмірних і 3,8% від усіх силабічних віршів українських авторів аналізованого періоду. Панівним залишається „традиційний” цезуровий поділ піввіршів зі схемою 4 + 4, але зустрічаємо також поділ 5 + 3 і 3 + 5. 8-складовий вірш апробували на своєму поетичному ґрунті Леся Українка у дитячому творі „На зеленому горбочку...” (1885), В. Мова-Лиманський у „Надколисковій пісні” (1883), П. Залозний у творі „Ой вирнула русалочка” (1886), І. Манжура у сатиричній поезії „Жаба та Коваль” (80-і), Я. Жарко у вірші про дівочі сльози „Горювала, дожидала...” (1884) та М. Кононенко у колисковій „Баю, баю” (1885).

Як уже згадувалося, названий розмір найчастіше застосовувався із цезуровим поділом навпіл

4 + 4, проте автори поезій не завжди його витримували. Так, у вірші Лесі Українки „На зеленому горбочку”, за спостереженнями Б. Бунчука, половина рядків невеликого твору мають силабічну будову 5 + 3, решта – 4 + 4. Процент хорейзації рядків у названому вірші – 80. У поезії П. Залозного „Ой вирнула русалочка” цезурові „стрибки” можна розподілити так: 4 + 4 – 77,2% від усіх рядків тексту, 5 + 3 – 18%, 3 + 5 – 2,2%, 6 + 2 – 2,2%. Усі клаузули і 97,7% цезур – парокситонні. Хорейзовані рядки у вірші сягають 47,7%. У байці І. Манжури „Жаба та Коваль” фіксуємо лише одне зміщення цезури, рядок поділяється за принципом 5 + 3 (12,5%), половина версів хорейзовані. А ось у творі Я. Жарка „Горювала, дожидала...” схема 4 + 4 витримана на 100%, усі клаузули – парокситонні, рівень хорейзації – 75%.

Два вірші з-поміж усіх названих виокремлюються „вкрапленнями” іншорозмірних (хоч і в незначній кількості) рядків. У „Надколисковій пісні” В. Мови-Лиманського ізосилабізм майже цілковито витримано, лише 8,6% рядків мають 7-складову будову зі схемами 5 + 2 і 4 + 3 („А прокинешся зі сна / Знов весела й привітна...” $\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup$, $\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup$). Відсоток хорейзації – 84,3.

Цікавою видається за своєю будовою й колискова М. Кононенка „Баю, баю” (1885). У вірші наявні два рядки (14,3% від усіх рядків твору) хорейзованого 5-складовика, що поєднуються римою:

<i>Баю, баю, пора спати,</i>	$\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup$	8 (4+4)
<i>Пора й неньці спокій дати,</i>	$\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup$	8 (4+4)
<i>Бо я вдень не спочиваю,</i>	$\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup$	8 (3+5)
<i>Все тобі дитино дбаю,</i>	$\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup$	8 (3+5)
<i>Спи ж дитя моє! (8, с. 35).</i>	$\cup\cup\cup\cup\cup$	5

Рівень хорейзованих рядків у вірші – 83,3%.

До творів, ритм яких пов'язаний із фольклором інших народів, зараховуємо поезії М. Старицького „Ночі темряві з завірюхами” (1882), П. Залозного „Зневірря” (1885), М. Кононенка „Дума” і „Думи засватаного парубка” (обидва – 1885). Написані ці вірші п'ятискладовиком – рядком-стопою, закінченим інтонаційно ритмічним періодом у п'ять складів з абсолютною наголошеністю третього складу, абсолютною ненаголошеністю четвертого і факультативною, випадковою наголошеністю першого, другого і п'ятого складів [21, с. 100]. Таку своєрідну форму вірша утвердив у російській поезії О. Кольцов, тому його і називають „кольцовським”.

Прикладом „кольцовського” п'ятискладовика з „правильним” ритмом є вже згадувана поезія П. Залозного „Зневірря”. Наведемо один катрен:

<i>Ждала ти мене</i>	$\cup\cup\cup\cup\cup$
<i>Наче ангела,</i>	$\cup\cup\cup\cup\cup$
<i>Дожидалася</i>	$\cup\cup\cup\cup\cup$
<i>Друга жданного... (6, с. 11).</i>	$\cup\cup\cup\cup\cup$

У п'ятискладовику М. Кононенка „Дума” наявні зрушення ритму, а саме, всередині і у кінці твору фіксуємо появу 6-складових рядків (7,7%). Наприклад:

<i>За корінням у гай</i>	$\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup$	4+2
<i>У густесенький,</i>	$\cup\cup\cup\cup\cup$	5
<i>За квітками у яр,</i>	$\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup$	4+2
<i>Зеленесенький (8, с. 7).</i>	$\cup\cup\cup\cup\cup$	5

Очевидно, якби замінити у першому і третьому рядках „у” на „в”, тоді ритм вірша залишився би „правильним”, але, можливо, такою варіацією автор мав за мету трохи урізноманітнити його.

Ще один твір М. Кононенка – „Думи засватаного парубка” – вирізняється „вклиненням” іншого розміру – початок і кінець поезії обрамлює тонізований (Ан2) 6-складовик у катренному варіанті 6,6,6,6. Крім цього 6-складовими рядками непослідовно „помережано” увесь текст, проте їхня кількість є незначною (12,6% від усіх рядків твору), отже є всі підстави кваліфікувати цей вірш як 5-складовик.

Подвоєний „кольцовський” п'ятискладовик знаходимо у поетичному доробку М. Старицького:

<i>Ночі темряві з завірюхами</i>	$\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup$
<i>Окували геть землю кригою,</i>	$\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup$
<i>Обвили її білим саваном,</i>	$\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup$
<i>Приздобили в срібло-паморозь (16, т. 1, с. 106).</i>	$\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup$

За даними Б. Бунчука, з 54-ох п'ятискладовиків твору лише 25 (46%) – правильні: $\cup\cup\cup\cup\cup$. Решта – різні види цієї стопи.

Увесь цей масив становить 9,5% від монорозмірних і 2,5% від усіх силабічних текстів періоду.

6-складовики зі схемою 6,6,6,6 (9,5% від монорозмірних і 2,5% від усіх силабічних поезій десятиліття) апробували у своєму поетичному доробку П. Куліш (11% від усіх силабічних віршів поета), П. Залозний (8,3%) та Я. Жарко (5%).

Зазначений розмір властивий творам П. Залозного „Що з полудня вітер...” (1882), П. Куліша „Як вернись ти, плуже...” (80-і) і Я. Жарка „На могилі” та „Не журись, не тужи...” (обидва – 1884). Відзначимо процент хореїзації рядків, починаючи від першого вірша до останнього: 66,6%, 50%, 64%, 66,6%. Названі твори переважно з жіночими клаузулами, здебільшого зберігають „правильний” ритм, проте у поезії Я. Жарка „На могилі” фіксуємо вкраплення одного десятискладового рядка (2% від усіх рядків тексту) зі схемою 4 + 6 („Вимовляє: „Поховали милу...” $\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup$) і двох дев’ятискладових (4%) зі схемою 6 + 3 („Тай залилась оп’ять слезами / Не чуть, що вимовля устами...” $\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup$, $\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup$), а у вірші „Не журись, не тужи...” вже у першому катрені поезії несподівано з’являється восьмискладовий рядок (4% від усіх рядків вірша) з цезуровим поділом 4 + 4:

<i>Не журись, не тужи</i>	$\cup\cup\cup\cup\cup\cup$	6
<i>Будем танцювати,</i>	$\cup\cup\cup\cup\cup\cup$	6
<i>По вулиці метелиці,</i>	$\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup$	8 (4+4)
<i>Журавля по хаті</i> (5, с. 112).	$\cup\cup\cup\cup\cup\cup$	6

Дуже тонізованим 6-складовиком із ритмом двостопового амфібрахія укладено 5-тичастинний, великий за обсягом (понад 300 рядків), напівбілий твір Г. Кернеренка „Щетинник” (1881). Частка силабо-тонізації рядків сягає 90%. Ось як виглядає початок твору:

<i>Із Рашевки, котра</i>	$\cup\cup\cup\cup\cup\cup$
<i>Всього від Полтави</i>	$\cup\cup\cup\cup\cup\cup$
<i>Верстов з дев’яносто,</i>	$\cup\cup\cup\cup\cup\cup$
<i>Багато йде люду</i>	$\cup\cup\cup\cup\cup\cup$
<i>По слободах різних</i>	$\cup\cup\cup\cup\cup\cup$
<i>Шукать заробітків</i> (7, с. 5).	$\cup\cup\cup\cup\cup\cup$

6-складовик із названою схемою не був новим розміром у творчості наших авторів зазначеного періоду, у 70-і роки до нього звернувся Я. Щоголів у вірші „Колядка” (1877), однак, тоді він закінчувався одним „додатковим” 4-складовим рядком – 6,6,6,6,4.

До 12-складового силабічного вірша зі схемою $(6 + 6) \times 2$ (7% від монорозмірних і 2% від усіх силабічних текстів періоду) зверталися Леся Українка (10% від усіх силабічних віршів авторки) та І. Манжура (6,3%). Означену будову рядків має твір поетеси „Любка” (1885), процент хореїзації рядків у вірші незначний – 25. А ось у 12-складовиках зі схемою $(6 + 6) \times 2$ І. Манжури рівень хореїзованих версів досить високий – у Великодній казці „Лиха година” він сягає 98,7%, у творі „Чабанове горе” з відчутним ритмом амфібрахія – 95,4%, але наприкінці другого вірша з’являється один рядок написаний 13-складовиком зі схемою 7 + 6:

<i>Бо я їх намочу, вони як полова,</i>	$\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup$	12 (6+6)
<i>Зверху плавають собі, Сірко і полове.</i>	$\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup$	13 (7+6)
<i>Я на тирло прийду, нема їх і вісти...</i>	$\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup$	12 (6+6)
<i>Ні, з цією мені – вже хліба не їсти!</i>	$\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup$	12 (6+6)

(10, с. 300).

7% від монорозмірних і 2% від усіх силабічних поезій періоду становить частка 13-складового силабічного вірша. Застосовано два варіанти схем: $(7 + 6) \times 2$ і $(8 + 5) \times 2$. 13-складовик зі схемою $(7 + 6) \times 2$ характерний для двох творів – І. Манжури „Як сукно вийшло” (80-і) і Я. Щоголіва „На могилі” (1881). У першій поезії хореїзація рядків становить 83,3%, у другій відчувається ритм 4-іктного дольника з виразною незмінною цезурою всередині рядка. Наводимо частину вірша Я. Щоголіва:

<i>В понеділок хлопчика люди поховали;</i>	$\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup$	13 (7+6)
<i>Їм воно чуже було, так не сумували.</i>	$\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup$	13 (7+6)
<i>Доле нещасливая, бідна сиротино!</i>	$\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup$	13 (7+6)
<i>Нащо вас у содом цей кидають, дитино?</i>	$\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup$	13 (7+6)

(20, с. 151).

Народнопісенний силабічний 13-складовик зі схемою $(8 + 5) \times 2$ ліг в основу двовіршового твору І. Манжури „Веснянка” (80-і). У 8-складовій частині автор зберіг поділ 4 + 4 у 83,3% рядків, на цезурове зміщення у вигляді 5 + 3 припадає 16,6%. У ритмі вірша відчуваємо відлуння українських

фольклорних зразків, власне „Веснянка” є коломийковим 14-складовиком, лише 6-складова її частина усічена на один склад. Наведемо початок поезії:

<i>Ой зв'язала дівчинонька рутвяний вінок,</i>	υυυυυυυυ υυυυυυ	13 (8+5)
<i>Закрасила голівоньку, пішла у танок.</i>	υυυυυυυυ υυυυυυ	13 (8+5)
<i>Зострічає в темнім лузі – калина стоїть,</i>	υυυυυυυυ υυυυυυ	13 (8+5)
<i>Викрашається на сонці, увесь луг красить</i>	υυυυυυυυ υυυυυυ	13 (8+5)

(10, с. 58).

Семискладова будова рядків властива поезії Я. Жарка „Мати мене віддала” (1884). У творі порушено ізосилабізм – окрім 7-складовиків фіксуємо 11,5% 8-складових рядків із поділом 4 + 4 („*Ти добро все пропихавиш / За горілку все міняєш...*” υυυυ||υυυυ, υυυυ||υυυυ і „...*Для діточок своїх жити...*” υυυυ||υυυυ). У рядках в основному збережено цезуровий поділ 4 + 3, тільки у 13% він має схему 5 + 2. Текст хорезований на 57,7%. Наведемо фрагмент поезії:

<i>Піду в найми наймуся,</i>	υυυυ υυυυ
<i>Або краще втоплюся</i> (5, с. 104).	υυυυ υυυυ

Розгляд монорозмірних силабічних віршів завершується 9-складовиком. Твір Одарки Романової „Пісня” (1887) написаний 9-складовим силабічним віршем зі схемою 5 + 4. Поезія є дуже подібною до вже згаданого тонізованого 10-складовика поетеси зі схемою 5 + 5. У ній також доволі помітною є тонізація рядків за дольником принципом із виразно відчутною тенденцією до дактилізації (Д4 цу 1). Тут авторка звернулася лише до чоловічих співзвуч. Наведемо для прикладу своєрідну колискову поетеси:

<i>Спи, моя доню, спи засипай!</i>	υυυυυυ υυυυυυ	9 (5+4)
<i>Я заспіваю про дивний край:</i>	υυυυυυ υυυυυυ	9 (5+4)
<i>Любо та тихо там всі живуть,</i>	υυυυυυ υυυυυυ	9 (5+4)
<i>Пташки співають, квіти цвітуть</i> (15, с. 6).	υυυυυυ υυυυυυ	9 (5+4)

Отже, у 80-і роки позаминого століття східноукраїнські поети використали багату палітру силабічних розмірів. У сегменті монорозмірного складочисельного віршування домінували твори, будова рядків яких досить близька до дольникового вірша – 10-складовики, найчастіше зі схемою 5 + 5, рідше поети використовували імітацію вірша сербських юнацьких пісень у формі 10-складовиків зі схемою 4 + 6. Друге місце за вживанням посів коломийковий 14-складовик зі схемою (8 + 6) × 2. Народнопісенний 8-складовик (4 + 4) обіймав третю сходинку.

Східноукраїнські поети застосували також „кольцовський” п'ятискладовик, 6-складовик зі схемою 6,6,6,6, 12-складовий силабічний вірш зі схемою (6 + 6) × 2, 13-складовик із двома варіантами схем: (7 + 6) × 2 і (8 + 5) × 2. Поодинокими були спроби використання семискладової будови вірша зі схемою (4 + 3) і 9-складовика (5 + 4).

Література

1. Білиловський К. В чарах кохання : вибрані поезії / Кесар Білиловський ; [упоряд., вступ. ст. і прим. П. А. Дегтярьова]. — К. : Рад. письменник, 1981. — 158 с.
2. Боровиковський Л. Повне зібрання творів / Л. Боровиковський ; [упоряд., прим. і вступ. ст. С. А. Крижанівського і П. П. Ротача; ред. С. А. Крижанівський]. — К. : Наук. думка, 1967. — 280 с.
3. Глібов Л. І. Байки / Л. І. Глібов. — Х. : Друк. В. Шепшелевича, 1918. — 160 с.
4. Грінченко Б. Твори : у 2 т. / Б. Грінченко; [передм. Б. Грінченка]. — К. : 3 друк. П. Барського, 1903. — Т. I. : Писання. — 500 с.
5. Жарко Я. В. Перші ліричні твори / Я. В. Жарко. — Полтава : Друк. Полтавського Губернського Правління, 1884. — Ч. I. — 124 с.
6. Залозний П. Русалочка: збірничок творів З. Петруся / П. Залозний. — К. : Тип. Е. Т. Керер, 1887. — 32 с.
7. Кернеренко Г. Щегинник: з народного життя / Грицько Кернеренко. — Х. : Тип. М. Ф. Зильберберга, 1891. — 24 с.
8. Кононенко М. С. Ліра: [поезії] / М. С. Кононенко. — К. : Тип. Г. Л. Фронцкевича, 1885. — 48 с.
9. Куліш П. Твори: у 2 т. / Пантелеймон Куліш; [ред. М. Д. Бернштейн].— 2-ге вид. — К. : Наук. думка, 1998. — Т. 1: Прозові твори. Поетичні твори. Переспіви та переклади / [вступ. ст., упоряд. і прим. Є. К. Нахліка]. — 1998. — 752 с.: портр. Т. 2: Поеми. Драматичні твори / [упоряд. і прим. В. М. Івашкова]. — 1998. — 768 с.: портр.
10. Манжура І. Твори / І. Манжура; [упоряд. та прим. М. Д. Бернштейна]. К. : Держлітвидав УРСР, 1961. — 429 с.
11. Мова В. Старе гніздо й молоді птахи: [поезії, драма, переклади, листи] / В. Мова (Лиманський); [упоряд., передм. та прим. О. Ф. Ставицького]. — К. : Дніпро, 1990. — 394 с.
12. Перевесло: зб. віршів Андрія Бобенка / А. Бобенко; [передм. М. К.]. — Одеса : Друк. Акційного

Південно-Руського Т-ва Друкарської Справи, 1913. — 82 с.

13. Порвані струни Яковенка: [поезії] / О. Кониський. — Житомир: Изданіє Книжного Магазина П. Ф. Панчешникова, 1886. — 64 с.

14. Пчілка Олена. Думки-мережанки: [поезії] / Олена Пчілка. — К.: Тип. Г. Т. Корчак-Новицького, 1886. — 97 с.

15. Романова О. Пісні, думки, легенди / Одарка Романова. — К.: Тип. Г. Т. Корчак-Новицького, 1896. — 56 с.

16. Старицький М. Твори: у 8 т. / Михайло Старицький; [редкол.: М. Д. Бернштейн та ін., вступ ст. М. П. Комишанченка]. — К.: Держлітвидав, 1963 — 1965. — . —

Т. 1: Поетичні твори / [ред. І. І. Пільгук; прим. М. І. Дяченка]. — 1963. — 630 с.

17. Українка Леся. Зібрання творів: у 12 т. / Леся Українка; Академія наук УРСР; [редкол.: Є. С. Шаблійовський (голова), М. Д. Бернштейн, М. О. Вишневська та ін.]. — К.: Наук. думка, 1975 — 1979. — . — Т. 1: Поезії / [ред. тому А. А. Каспрук; упоряд. та прим. Н. О. Вишневської]. — 1975. — 448 с.

18. Чайченко В. Книга казок віршами / Василь Чайченко. — Львів: Наклад. Наук. т-ва ім. Шевченка, 1894. — 135 с.

19. Щоголів Я. Ворскло: лірна поезія / Я. Щоголів. — Х.: Друк. окр. штаба, 1883. — 154 с.

20. Щоголів Я. Поезії / Я. Щоголів; [передм. А. Каспрука]. — К.: Рад. письменник, 1958. — 510 с.

* * *

21. Беззубов А. Пятисложник / А. Беззубов // Исследования по теории стиха. — Л.: Наука, 1978. — С. 104—117.

22. Бунчук Б. Віршування Лесі Українки 80-х років (метрика і ритміка) / Борис Бунчук // Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наук. пр. / [редкол.: Гуйванюк Н. В., Бабич Н. Д., Герман К. Ф. та ін.]. — Чернівці: Рута, 2001. — Вип. 108: Слов'янська філологія. — С. 3—12.

23. Бунчук Б. І. Еволюція віршування Пантелеймона Куліша: навч. посіб. / Б. І. Бунчук; Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. — Чернівці: Рута, 2002. — 58 с.

24. Бунчук Б. І. Віршування Михайла Старицького: навч. посіб. / Б. І. Бунчук; Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. — Чернівці: Рута, 2004. — 48 с.

25. Гаспаров М. Л. Очерк истории русского стиха. Метрика, ритмика, рифма, строфика / М. Л. Гаспаров. — М.: Наука, 1984. — 314 с.

26. Гаспаров М. Л. Очерк истории европейского стиха / М. Л. Гаспаров. — М.: Наука, 1989. — 304 с.

27. Історія української літератури. Кінець ХІХ – початок ХХ ст.: у 2 кн.: підруч. / О. Д. Гнідан, Г. Ф. Семенюк, Н. М. Гасвська [та ін.]; за ред. проф. О. Д. Гнідан. — К.: Либідь, 2006. — Кн. 2. — 496 с.

28. Качуровський І. Метрика: підруч. / І. Качуровський; [гол. ред. М. С. Тимошик, ред. Л. Л. Щербатенко]. — К.: Либідь, 1994. — 120 с.

29. Костенко Н. В. Українське віршування ХХ століття: навч. посіб. — 2-ге вид. випр. та допов. / Н. В. Костенко. — К.: Київ. ун-т, 2006. — 287 с.

30. Сидоренко Г. К. Від класичних нормативів до верлібру / Г. К. Сидоренко. — К.: Вища школа, 1980. — 182 с.

31. Франко І. Зібрання творів: у 50 т. / Іван Франко; [редкол.: Є. П. Кирилук (голова), Б. А. Деркач, Ф. П. Погребенник та ін.]. — К.: Наук. думка, 1976 — 1986. — Т. 26 / [ред. тому В. Л. Микитась, С. В. Щурат; упоряд. та коментарі Н. О. Вишневської та ін.]. — 1980. — 463 с.

32. Чамата Н. Еволюція метрики української поезії доби романтизму: особливості переходу від силабіки до силабо-тоніки / Ніна Чамата // Słowianskiej Metryki Porównawczej: Europejskie wzorce metryczne w literaturach słowiańskich. — Warszawa, 1995. — S. 259—269.